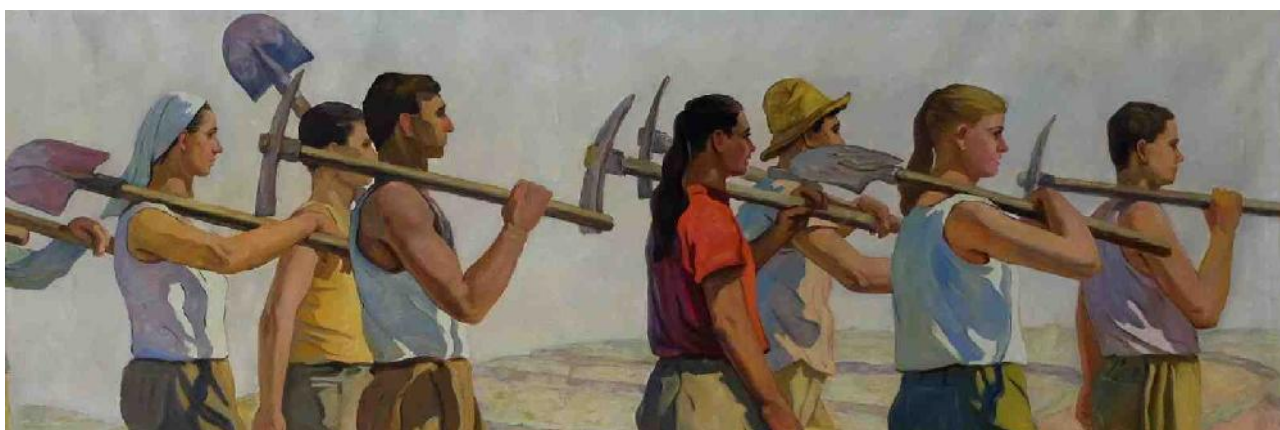

Albanien

Jesper Klein lavede tilbage i tresserne en radioudsendelse, som hed Radio Tirana. Efter sigende blev programmet stoppet på grund af en klage fra den rigtige Radio Tirana i Albanien. Sandheden var nok en anden. Gladsaxes borgmester Erhard Jacobsen sad i radiatorådet for Aktiv Lyttere og Seere, hvis fremmeste mål var at jage røde lejesvende ud af TV-byen. Den danske Radio Tirana, som Jesper Klein stod bag, var sikkert ganske morsom, selv om jeg ikke kan huske indholdet. Det er lige så sikkert, at det på det tidspunkt ikke var morsomt at leve i Albanien.

Det kommunistiske idealbillede. Udsnit af billede på Det Nationale Kunstmuseum i Tirana.

Med lukningen af den danske Radio Tirana gik Tirana og Albanien i glemmebogen. Og dog, der var et eller andet med at Savage Rose gav koncerter i Albanien, og Nina Rasmussen havde rejse rundt på knallert i selv samme land. Albanien blev igen aktuel i 2016, da vi første gang tog med Viktors Farmor (<https://www.viktorsfarmor.dk/>) på en kulturrundrejse til Albanien. Vi vendte tilbage i 2018, hvor vi tog turen fra Makedonien, igennem Albanien, for at ende i Montenegro. Det var ligeledes med Viktors Farmor og med samme rejseleder Lise Blom (<http://www.liseblom.dk>).

Det første år fløj vi med Austrian Airlines, først til Wien og der efter til Tirana. Lufthavnen i Tirana er lille og af en eller anden årsag, skal flere fly ankomme samtidigt. Lidt det samme der sker i den øde del af Jylland, du møder ingen andre trafikanter før du kommer til en rundkørsel. Så kommer der fire biler samtidigt fra hver sin retning. De mange passagerer gav stor trængsel i paskontrollen. Da det endeligt blev min tur kiggede den unge kvindelige pasbetjent i mit pas og begyndte at taste en hel masse ind på computeren. Så kiggede hun underligt på skærmen for derefter at forlade skranken med mit pas. Det er en underlig fornemmelse, når paspolitiet forsvinder med ens pas. Hun gik dog ikke så langt kun over til skranken ved siden af. Udvekslede en hel masse uforståelige ord med sin kollega, og kom så tilbage og meddelte »Computer kaput!« Det var ikke mit russiske visa, som gav problemer, men computeren. Hvad gør man så, når computeren er kaput? Jo, man finder de gamle protokoller frem og udfylder alle relevante oplysninger med kuglepen.

Albanien har aldrig været en del af det sovjet-russiske imperium. Albaniens diktator Enver Hoxha¹ havde samme opfattelse af kommunisme som Stalin, og Envar Hoxha indførte et styre, som af mange betegnes som det værste kommunistiske diktatur. Kun tiden kan vise om det i Nordkorea er værre.

Albanien var totalt isoleret fra omverdenen under kommunismen og den indflydelse, som Enver Hoxha havde på Albanien, dukker op igen og igen på turen rundt i landet

Tirana

Hovedstadens centrum er Skanderbegpladsen, som har sit navn efter Albaniens nationalhelt Skanderbeg.

Skanderbeg pladsen i Tirana i 2016. Til højre ses statuen af Albaniens nationalhelt skanderbeg.

Det er også her, at man kan se de forandringer, som sker i Albanien. Fra det ene år til det andet er Skanderbegpladsen undergået en forvandling.

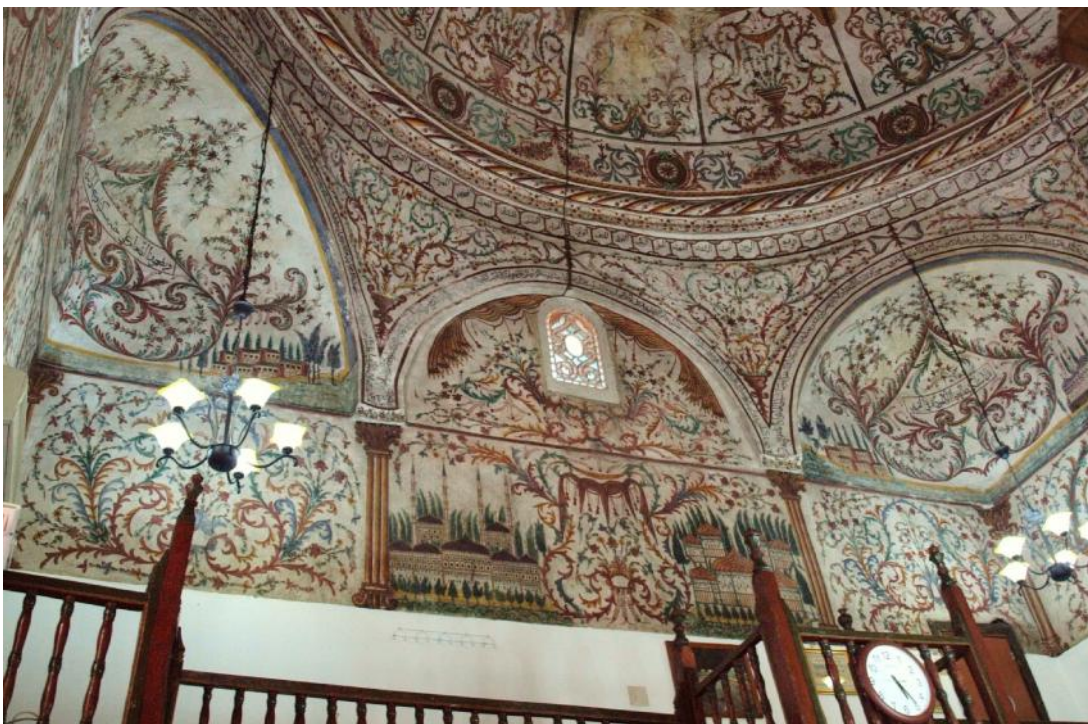
¹ Transskription af navne er ikke altid let. I engelsk litteratur angives udtalen af Hoxha som Lodgar, og på dansk er det blevet til Hodja, ligesom ham fra Pjort.

Skanderbegpladsen i 2018 med nye fliser. Til venstre ses Et'hem Bey moskeen med minaret og klokketårn.

Moske

På Skanderbegpladsen ligger den eneste moske i Tirana , som ikke blev revet ned under kommunismen. Oprindeligt var der otte moskeer i Tirana. Enver Hoxha udråbte Albanien til en ateistisk republik og rev næsten alle moskeer ned ikke blot i Tirana, men over hele landet, eller de blev anvendt til stalde eller lagerbygninger. Et'hem Bey moskeen blev bygget færdig i 1823, og den 18. januar 1991 blev en anden mærkedag for Moskeen. Den dag samledes over 10.000 mennesker med flag foran Et'hem Bey moskeen i et oprør mod det kommunistiske styre.

Udsmykning af Et'hem Bey moskeen er meget særpræget og er ikke typisk for udsmykning af moskeer.

Indvendigt er moskeen rigt dekoreret, og decorationen er særpræget og består bl.a. træer og planter, som ikke er typisk for islamisk kunst.

Islam har forskellige grene, hvor vi kender til slagsmålet mellem Shia- og Sunni muslimer om profetens rette efterfølger, og det forhold at Shia muslimer er ortodokse, mens Sunni muslimer er sekulære. Ud af Albaniens 3,5 mio. indbyggere antages det at ca. 40% tilhører den gren af islam som kaldes Bektashi. Den adskiller sig på mange områder fra det vi normalt opfatter som muslimsk levevis. Kvinderne bærer ikke slør, det er tilladt at drikke alkohol og spise svinekød. Der bedes ikke på fast tidspunkter, og man beder kun, når man selv vil og på sit eget sprog, og der holdes ikke ramadan. Det religiøse samlingssted kaldes en Tekké og adskiller sig fra en moske på flere måder. Kvinder og mænd er ikke adskilte i en Tekké, og der sker rituel indtagelse af alkohol.

I årene mellem 1967 og begyndelsen af halvfemserne var Bektashi-ordenen i Albanien forbudt. I den periode overlevede ordenen gennem en mundtlig hemmelig tradition, lidt lige som i Ray Bradbury's bog Fahrenheit 451.

National historisk Museum

På Skanderbegpladsen ligger Albaniens National Historiske Museum. Facaden er typisk kommunistisk med en kæmpe stor mosaik, som viser landets historie.

Mosaikken over indgangen til det National historiske museum i Tirana viser landets historie fra Skanderbeg til kommunismen. Indenfor vises historien fra oldtiden til og med kommunismens fald.

Museet er bygget i 1981, og ventilationsanlæg må under kommunisttiden enten være blevet betragtet som vestlig dekadence, eller arkitekten har været uvidende om opfindelsen. Der er ulideligt varmt i museet om sommeren. Store dele af udstillingen er intetsigende, undtagen den del, der handler om det kommunistiske terrorregime. Det er nok mest fattigdommen, som gør indtryk. Udstillingen viser bl.a. slidte fangedragter, som er rimpet sammen med sytråd. Det er måske ikke så mærkeligt, men når sytråden er lavet af menneskehår, viser det noget om styrets menneskeforagt.

Pyramide

En hver diktator skal have et mausoleum eller et museum efter sin død. Ikke langt fra Skanderbegpladsen ligger Enver Hoxha museet. Eller rettere sagt det tidligere museum for Enver Hoxha. Museet er tegnet af Enver Hoxha's datter og svigersøn. Museet skulle efter sigende have indeholdt alt, hvad diktatoren nogensinde havde rørt ved. Ikke noget at sige til at det er en stor bygning. I dag er bygningen i forfald. Efter kommunismens fald blev museet nedlagt, og bygningen blev brugt til forskellige formål bl.a. natklub. En del af pyramiden bruges i dag af en radio og TV station.

Det tidligere museum for Envar Hoxha, som er tegnet af hans dater og svigersøn. I dag et yndet sted at klatre rundt på.

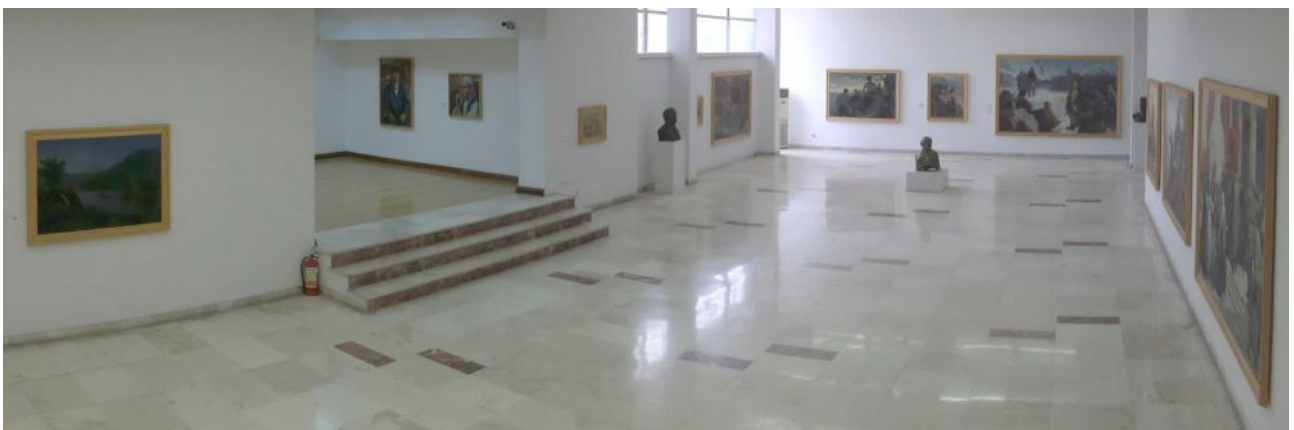
Mens det fortsat diskuteres, hvad der skal ske med Pyramiden, så er det et yndet sted for Tiranans ungdom at klatre rundt på. Så måske er der en fremtid for Pyramiden indenfor Urban Climbing!

Pyramiden kan just ikke kaldes for et arkitektonisk mesterværk og der er ironisk at en af de store omvæltninger i Albanien skyldes pyramideinvestering.

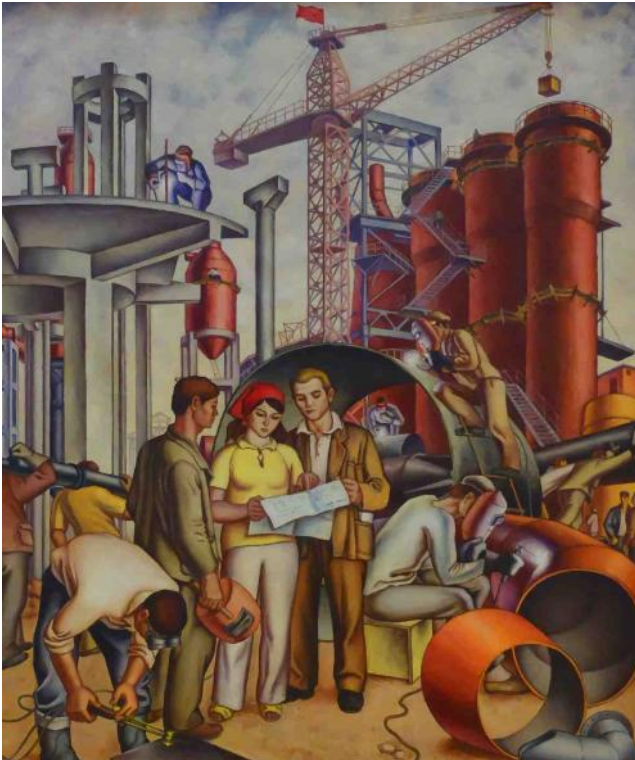
Det nationale kunstmuseum

Vi ledte efter kunstmuseet for moderne (nyere kommunistisk) kunst og fandt det. Skilte og skiltning er ikke noget, der gøres meget ud af i Albanien. Billetdamen var venlig og sagde, at jeg måtte fotografere billederne, men uden blitz. Så tilføjede hun, at jeg ikke måtte fotografere alle billederne!

Det nationale kunstmuseum blev indviet i november 1974, men samlingen blev allerede grundlagt i 1954.

Det var typisk kommunistisk kunst med pionerer, viljefaste kvinder, hårdt arbejdende mennesker og kampberedte mænd, lige præcis den propaganda kunst som regimet ønskede, at befolkningen skulle se.

Museet indeholder kunst som viser en idealiseret verden langt fra virkeligheden i Albanien.

Bag museet står gamle bronzestatuer af de sovjetiske diktatorer, og ved foden af Stalin står en gipsbuste af Enver Hoxha.

Om der er bevidst eller ej, men det er pudsigt at busten af Enver Hoxha er placeret ved foden af Stalin.

Farverige huse

Da den nuværende premierminister Edi Rama blev valgt til borgmester i Tirana, startede han ikke blot en systematisk byplanlægning, som hindrede ulovligt byggeri, men meget kommunistisk betonbyggeri blev malet i pastelfarver. Edi Rama er selv billedkunstner, og har boet i Paris, og hans værker har blandt andet været udstillet i New York og Berlin.

Nogle af boligblokkene i Tirana er meget farverige.

Ish-Blloku

Det er det mondæne kvarter, hvor man mødes for at blive set på caféer, fancy barer eller diskoteker, men sådan har det ikke altid været. Under det kommunistiske styre var området eller Blokken (Blloku), som det blev kaldt i daglig tale, afspærret for almindelige mennesker. Denne del af Tirana var forbeholdt partitoppen og havde en biograf, som viste vestlige film, supermarked med vestlige varer og tøjbutikker med vestligt modetøj. At partitoppen kunne leve adskilt fra det arbejdende folk og deres ofte kummerlige tilværelse, er blandt andet også kendte fra DDR, hvor partitoppen boede i Majakowskiring kvarteret i Berlin.

Der er en iøjefaldende forskel på boligblokkene i og uden for »Blokken« (tv).

Det er lidt pudsigt at den forhenværende blok, Ish-Blloku, fortsat vedbliver at være den eksklusive del af Tirana, hvor alting koster lidt ekstra.

I Ish-Blloku ligger Hoxha's hus, en meget stor tre etagers villa. Det var her Envar Hoxha døde i 1985, og hvor hans enke levede til sin død. Der er ikke offentlig adgang til huset, og det er blevet lidt af et dilemma, hvad der skal ske med huset. Skal det åbnes for offentligheden, eller skal det rives ned? Huset er omgivet af mystik, og der går historier om underjordiske gange, som kunne bruges som flugtveje i tilfælde af voldeligt oprør mod diktatoren.

Envar Hoxha's præsidentbolig i Tirana.

Qender Zjarri

Enver Hoxha dannede en folkehær, hvor våbentræning startede, når man fyldte 12 år. Forsvarsværker i form af skydepositioner (Qender Zjarri) blev opført over alt i landet. En QZ-bunker er en lille bunker med plads til en eller to personer, hvor man med riffel skulle forsvare sig mod fjenden (Jugoslavien). Bunkeren blev præfabrikeret i et meget stort antal, det anslås, at der blev fremstillet 175.000 bunkere. Bunkerne findes over alt i byer, i baghaver, langs veje, på marker, i skove og langs kysten.

Bunkere tæt ved grænsen til Republikken Nordmakedonien.

Fjenden kom aldrig, og bunkerne blev et symbol på diktaturet, og efter dets fald blev mange af dem fjernet fra jordens overflade. Nogle steder i landet har man valgt at frede bunkerne, f. eks. i Valbonë dalen tæt på grænsen til Montenegro.

I Valbonë dalen tæt på grænsen til Makedonien er bunkerne fredet.

Objekti Shtylla

Mens folkehæren skulle forsvare landet fra små trange og fugtige QZ-bunkere, kunne den kommunistiske magtelite søge tilflugt i det som i dag kendes som Bunk Art. I det nordøstlige hjørne af Tirana blev der i halvfjerdserne bygget en atomsikker bunker. Det er bemærkelsesværdigt at placere en atomsikker bunker meget tæt på centrum af Tirana. En hovedstad vil være et oplagt mål i en krig, og det føles lidt som om der var et ønske om at blive bombet, blot for at se om bunkeren kunne holde. Det er et kæmpe anlæg med 100 rum, som går fem etager ned under jorden. Kun en lille del af bunkeranlægget er offentligt tilgængeligt og bruges i dag som museum og kulturcenter.

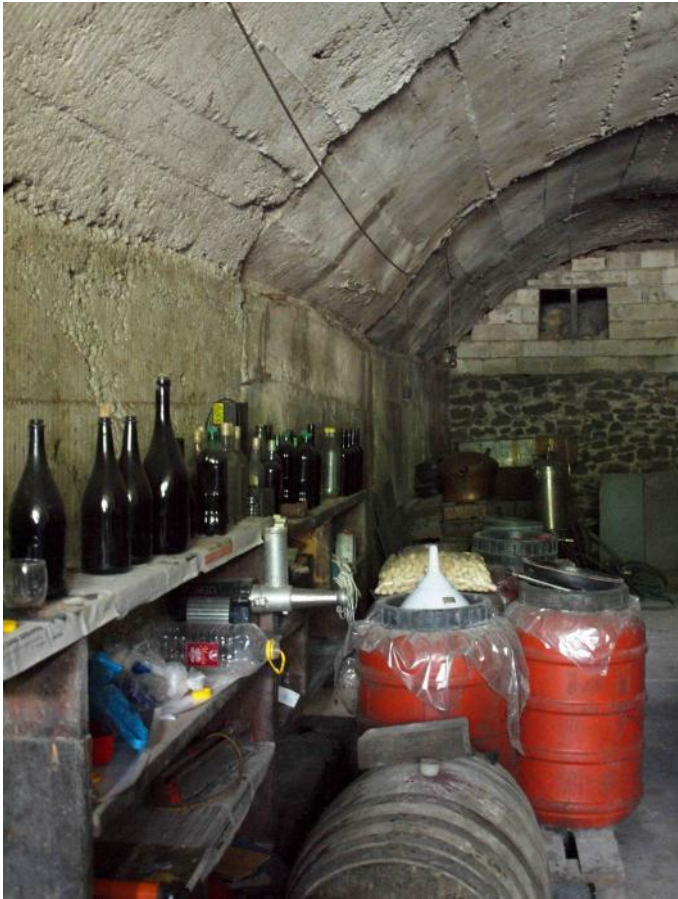

Envar Hoxha's kontor og soveværelse i Bunk Art.

Den historiske del af museet viser Enver Hoxha's kontor og private rum, konferencsalen, kommunikationsrum og meget andet med relation til krigsførelse. Der er også indrettet en lille lejlighed, som viser hvordan en albansk lejlighed så ud i halvfjerdserne.

Frokost i det grønne

På vores tur rundt i landet skal man have noget at spise. Et sted fik vi ikke blot en fremragende albansk frokost, men også en fortælling ud over det sædvanlige. Restauranten lå et lille stykke uden for Tirana, og blev drevet af familien, som ejede gården. Maden, som blev serveret, var ikke blot hjemmelavet, men også produceret på gården. Før frokosten fik vi en rundvisning på gården, hvor der ud over de normale landbrugsprodukter, også blev fremstillet vin. Vineriet var indrettet i et gammelt våbendepot, men dem er der også nogle stykker af. Foruden QZ-bunkere blev der bygget op mod 70.000 forskellige våbendepoter, bunker- og forsvarsanlæg, som lå spredt udover landet.

Vineri i et gammelt våbendepot.

Efter rundvisningen fik vi frokost, som starter omvendt af, hvad vi er vant til, nemlig med ost. Efter frokosten var det tid til åndelig føde. Den lokale albanske guide fik overtalt ejeren til at fortælle om sit liv og opvækst i Albanien.

Under kommunismen eller diktaturet om man vil, blev landbrugsjorden nationaliseret. Landbefolkningen skulle producere så mange fødevarer som muligt, mens den selv levede på et absolut eksistensminimum. Hovedparten af fødevarerne blev blandt andet eksporteret til Kina, hvilket gav indtægter, så partitoppen kunne blive forsynet med vestlige luksusvarer.

Værten fortalte at hans familie havde haft bedre levevilkår end mange andre landarbejdere. De var blevet tvangsforflyttet til et landbrugskollektiv, som lå i et skovområde. Reglen var, at en familie i landbrugskollektivet måtte have fem høns og en gris som årligt forbrug. Skoven gav mulighed for, ikke blot at skjule grise, men også at opfodre flere til eget forbrug. De holdt ligeledes geder, som også levede i skoven. Geder er et unikt dyr, som kan fordøje alt biologisk materiale.

Forretter til en frokost i det grønne. I baggrund vores lokale albanske guide og værten (tv).

Der var statslig kontrol med, at reglerne blev overholdt, men rygtet om et forestående kontrolbesøg spredtes med lynets hast. De »ulovlige« grise blev drukket fulde i Raki og sov trygt ude i skoven uden det mindste grynt. Det var værre at være ged. Gedekiddene fik skåret stemmebåndene over ved fødslen, så de ikke kunne bræge og derved afsløre deres tilstedeværelse i skoven selv som voksne.

Gården, hvor vi spiste, var ikke der, hvor ejeren havde levet som barn, men hans bedsteforældres gård. Ved diktaturets fald, begyndte de tidligere jordbesiddere at forlange deres jord tilbage. Det var ikke altid let at dokumentere hvor og hvor meget jord, man havde været i besiddelse af. Bedstefaren havde været i opposition til diktaturet, og han havde været i fængsel flere gange. Det viste sig at være en fordel, fordi arkiverne indeholdt mange væsentlige informationer om bedstefarens besiddelser.

Kanun

Fra gammel tid har albansk lovgivning været baseret på kanonisk lov. Vi kender kanonisk eller religiøs lovgivning i form af f.eks. den islamiske sharia lov. Kanun er navnet på den religiøse lovgivning med forskrifter for stort set alle aspekter af livet, eksempelvis påklædning, ret til jord og ægteskab. Kanoniske love omhandler spørgsmål vedrørende etik, moral, tro og disciplin. I Kanun findes ligeledes love og regler for blodfejde. De fleste forbinder sikker vendetta med noget italiensk eller korsikansk, hvor emnet er beskrevet i Asterix og Obelix på Korsika. Vendetta er blodhævn, hvor en fornærmelse, ærekrænkelse, strid om kvinder eller mord hævnnes med mord. Blodhævn kan ophæves, hvis der indgås ægteskab mellem de to stridende familier. Da tvangsægteskaber ligeledes er tilladt, kan en vendetta ophæves, ved at bortgifte sin datter til den familie, som man er i blodfejde med. Det bliver sikkert et lykkeligt forhold, hvor svigermor tager venligt i mod sin svigerdatter fra en familie, som har dræbt et af hendes børn.

Vendettaer forekommer fortsat, og efter sigende skulle der findes et kvarter i Tirana, hvor der findes lukkede områder med sikre boliger til mænd, som er indblandet i en vendetta.

Albansk jomfru

En konsekvens af en vendetta kan være at alle mandlige medlemmer i familien bliver slået ihjel. Ifølge kanun er der centrale forskelle mellem kvinder og mænd. En kvinde ses som en del af hjemmet og manden som en del af det offentlige liv. Det vil sige at kvindens opgave er at passe hjemmet og børnene. Samtidig åbner Kanun mulighed for, at kvinder kan leve som mænd. Det vil sige, at de ligesom mænd kan eje jord og dyrke den, bære våben, ryge og drikke. En albansk jomfru kan gå i mandetøj, fungere som familiens overhoved, og kan have social omgang med andre mænd.

At blive albansk jomfru kræver at kvinden aflægger en uigenkaldelig ed om at leve i cølibat og som følge heraf leve resten af livet som en albansk jomfru. Her er ingen fortrydelsesret. Hvis en albansk jomfru ikke overholder løftet om seksuel afholdenhed, er det tilladt at slå hende ihjel. En albansk jomfru kan deltage i en vendetta, og hendes liv vil tælle som et helt liv. Dræbes en kvinde i en vendetta, tæller det kun for et halvt liv.

Der kan være andre årsager, for eksempel sociale og familiemæssige årsager til, at en kvinde vælger at blive albansk jomfru. I familier, som kun har døtre, kan en af dem, typisk den ældste, blive familiens overhoved og forsørge familien, hvis faren dør.

Det kan ikke udelukkes at nogle kvinder, i tidligere tider, har set muligheden for et friere liv som albansk jomfru i et land, hvor kvinder tidligere blev regnet for meget lidt og var uden rettigheder eller for at undgå tvangsægteskab.

Rubik

Vi boede på et nyt hotel et stykke uden for byen Rubik, og her kom vi på besøg hos en af de lokale beboere. Det var just ikke let at komme hen til gården, det sidste stykke gik op ad en smal sti langs en skrænt. Vi blev vist ind i en stor stue, hvor der stod det, vi vil kalde for en »tyrkersofa«, hvor der kan sidde en 10 - 12 personer.

På gården boede en ældre kvinde midt i tresserne sammen med sin svigermor på over 100 år. Svingermoren var sengeliggende, og her kommer der ikke en sosussistent forbi flere gange om dagen. Så en del af arbejdet på den lille gård bestod i at passe og pleje svigermoren. Bondekonen var alene om arbejdet på gården, da vi besøgte hende. Hendes mand arbejdede i sommerhalvåret i Grækenland som landarbejder, resten af året var han hjemme, og hun havde ikke anden familie lige i nærheden.

Albansk ko i storslået natur, men dens mælkeydelse er lille.

En del af det daglige arbejde gik med at passe gårdens to køer, som flyttes rundt mellem små græsningsarealer og vogte dem, når de græsser i grøftekanten. En albansk ko giver syv til otte liter mælk, og hvis der er masser af græs og urter, kan den daglige ydelse snige sig op over ti liter. Ikke meget sammenlignet med en højtydende dansk malkeko, som giver 35-40 liter mælk dagligt. Det meste af mælken blev solgt eller lavet til yoghurt. De mange urter giver yoghurten en speciel smag, som gør den eftertragtet.

Det lykkedes den lokale guide at få kvinden til at fortælle om hendes livsforløb. Hendes ægteskab var arrangeret, og da hun første gang så sin kommende mand, blev hun glad, fordi han så nydelig ud. Selv om brylluppet skulle være en glædens dag, var det også en dag med frygt for fremtiden. Hun skulle fremover bo sammen med mandens familie. Hun kom godt ud af det med sin svigerfamilie, og hendes mand havde altid været god i mod hende. Da hun blev gift, var traditionen med at brudeudstyret indeholdt en skarp patron afskaffet. Tidligere kunne svigerfaren skyde svigerdatteren, hvis hun ikke kunne tilpasse sig eller ærede den familien, hun var blevet medlem af.

En smuttur til Kosovo

I den nordlige del af Albanien er der nyanlagte motorveje. Byggeriet er udført af EU og NATO for at sikre hurtige adgangsveje til Kosovo under Balkankrigen.

Der er andre end bilisterne der nyder godt af motorvejene.

På vores vej til Valbonë dalen kørte vi igennem Kosovo og gjorde holdt i byen Prizren. Det virkede umiddelbart som en fredelig by, men byens befolkning består af muslimer og kristne og fra moskeernes minareter blev kaldt til bøn af mekanisk messende stemmer, og der ses nogle få tildækkede kvinder i gaderne.

Der opstod også lidt problemer, da vi skulle besøge den kristne katedral i byen. Det er uklart hvad der skete, men det var næppe andet end en lille misforståelse mellem vores albanske lokal guide og sikkerhedsvagten ved kirken. Efter at vi havde vist pas, fik vi lov at besøge kirken, men vi måtte ikke tage billeder, og vi måtte ikke gå ind i kirken, før der kom en guide og viste os rundt. Der gik en rum tid før guiden dukkede op. Det viste sig at han talte norsk! Han havde som flygtning været bosat i Norge og har lært sproget. Det som lå ham meget på sinde at fortælle om var, at lokale muslimsk ekstremister i marts måned 2004 stormede kirken og brændte den ned. Guide kunne på norsk fremkomme med sin uforbeholdne mening om muslimer, uden at komme på kant med vores fredelige albanske guide.

Den genopbyggede katedral i Prizren i Kosovo.

Katedralen, kan dateres tilbage til 1956, men der har eksisteret en tidligere katedral, som under det osmanniske styre blev lavet om til moske. Efter branden i 2004 blev katedralen genopbygget trods store vanskeligheder i det religiøs delte land.

Valbonë

Enver Hoxha havde en evig frygt for invasion og det medførte at der ikke er vejskilte eller henvisningsskilte til byer. Valbonë dalen grænser op til Montenegro og Kosovo og på Enver Hoxha's tid var begge land en dele af Jugoslavien, dvs. fjenden. De manglende skilte gav en gang imellem chaufføren problemer med at finde vej og han måtte tænke sig godt om, hvilken vej han skulle i nogle af vejkrydsene.

Begrebet køer på vejene har en anden betydning i Albanien.

Første gang vi var i Albanien var der kun et EXIT skilt på motorvejen når man kom til en by, ikke noget bynavn. Det havde ændret sig. Anden gang, vi var der, var der et bynavn sammen med EXIT skiltet.

Valbonë dalen grænser op til Montenegro, landet med de sorte bjerge.

Vi fik en meget smuk vandretur i Valbonë dalen, desværre gik meget af den lokale naturvejleders viden om flora og fauna tabt, fordi det første skulle oversættes fra albansk til engelsk og så til dansk. Rødgran, som vi bruger som juletræ, lever vildt i Valbonë og er blev spredt her fra til Vesteuropa pga. dets hårdførhed. Om vinteren kan der komme op til et par meter sne, og der er gode muligheder for at stå på ski. Her lever bjørne, ulve, los og vilde bjerggeder.

Floraen i Valbonë dalen er meget speciel.

Da vi befandt os under ti kilometer fra grænsen til Montenegro, var der rigtig mange QZ-bunkere, og her havde man valgt at frede dem, så de kunne blive bevaret for eftertiden.

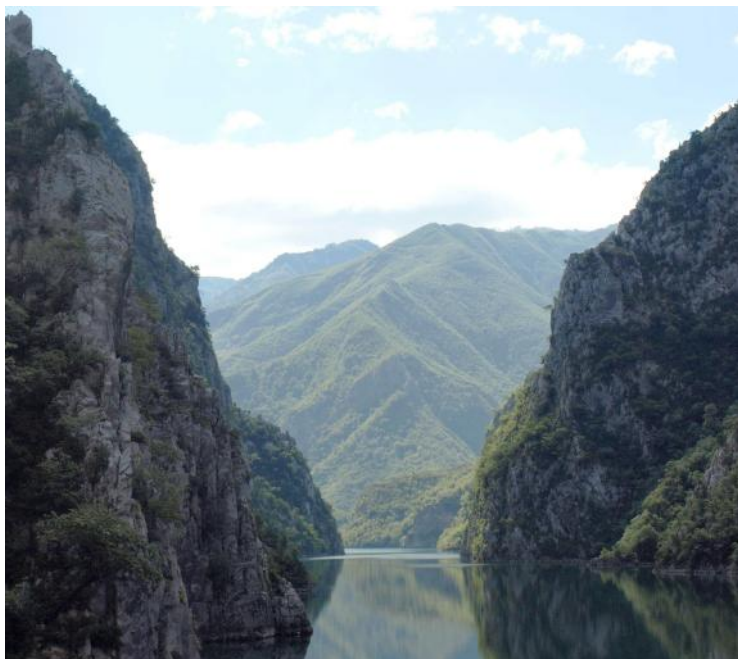
Balkan er det område i Europa som er rigest på planter med mere end 7000 arter.

Valbonë dalen er en national park, og den er meget øde, og her lever kun få bjergbønder. Alt, hvad der produceres i dalen, er økologisk og for at få en lille ekstra indtægt, har nogle bønder et lille serveringssted,

hvor der serveres lokale specialiteter til vandrere og turister. Faren og børnene serverer, mens moren står for madlavningen. Der er mange vilde urter i maden, som både giver den god smag og gør den farverig.

Koman søen

Vejen fra Valbonë til Shkodra går via en sejltur på Koman søen. Der er meget få og dårlige veje i det bjergrige område mellem Valbonë og Schodra, så Koman søen udgør en vigtig sejlroute.

Stejle klippevægge langs Koman søen.

Koman søen er en opdæmning af Drin floden, og bygningen af dæmningen skete mellem 1979 og 1988. Søen er ca. 30 km lang og virker som reservoir for et vandkraftværk.

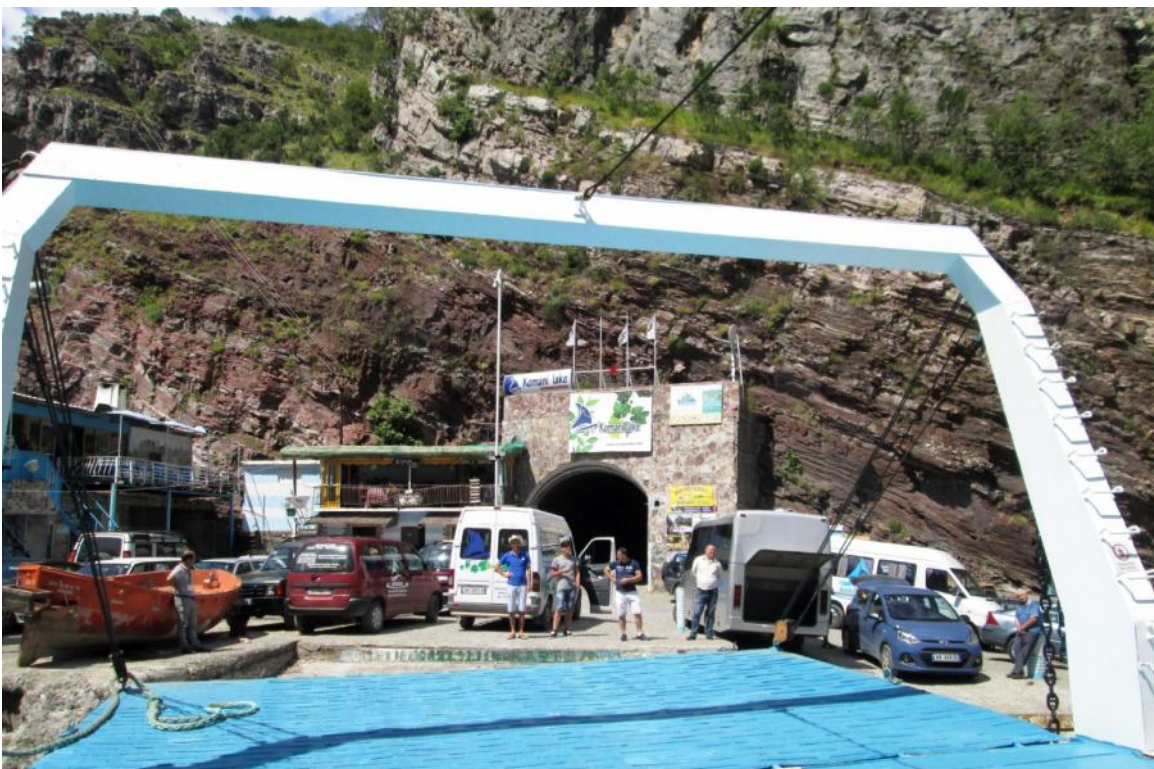
Sejlturen starter i Fierza og ender ved den 115 meter høje dæmning ved landsbyen Koman. Selve sejlturen tager ca. to timer.

Nogle steder minder sejlturen lidt om at sejle i de norske fjorde. Søen er omgivet af stejle skovklædte klippevægge, og nogle steder er der snævre passage mellem klippevæggene. Oppe i bjergene kan ses nogle få højtliggende huse, og flere steder er der små færgesteder. På sejlturen passerede vi et par små færger, som kan medtage en enkelt eller to biler.

Små færger, som kan tage et par biler, sejler rundt mellem de få beboelser, der er langs Koman søen.

Færgelejet ved dæmningen er meget specielt. Det ligger som en lille cementklat i hjørnet mellem dæmningen og den stejle klippevæg. Forbindelsen til færgelejet sker gennem en smal tunnel, der er boret tværs igennem bjerget.

Al trafik, til og fra færgelejet ved dæmningen, sker igennem en smal tunnel i bjerget.

Shkodra

Vi boede overfor Al-Zamil moskeen, som blev opført i 1995 med økonomisk støtte fra Egypten og Saudi Arabien. Moskeer, som er bygget eller økonomisk støttet af Saudi Arabien, har to minareter. Der hvor Al-Zamil moskeen ligger, har der tidligere været en moske, men den blev revet ned under kommunismen.

Det er ikke alle de venetianske huse som er lige velholdte.

Den gamle bydel i Schodra ligner ikke andre gamle bydele i Albanien. Den gamle bydel er præget af byggestil i italiensk renæssance, hvilket skyldes at byen har været under venetiansk styre. Venedig var engang et republik, som havde store besiddelser i det østlig Middelhav.

Shkodra er en gammel fæstningsby, og oppe over byen ligger ruinerne af fæstningen Rozafa. Fæstningen ligger strategisk, hvor Drin deltaet løber ud i Bojana floden. Fra fæstningen er der udsyn til hele dalen med Drin deltaet.

Udsigt ud over Drin deltaet fra Rozafa fæstningen.

Det er også muligt at se Xhamia e Plumbit moskeen, og som navnet antyder, har den taget navn efter, at den engang var belagt med bly (Plumbum). Moskeen blev ikke revnet ned under kommunismen, men den har ikke overlevet ændringen i deltaet, som betyder at moskeen oversvømmes med jævne mellemrum og ikke længere står til at redde.

Den forladte Xhamia e Plumbit moske.

I Shkodra står en omdiskuteret statue af Mother Teresa. Hun blev født af albanske forældre i Makedonien, det som i dag er Republikken Nordmakedonien efter en lang navnestrid med Grækenland. Nordmakedonien og Albanien mener begge, at Mother Teresa tilhører dem.

Albanerne mener at Mother Teresa tilhører dem, selv om hun var fra Makedonien og var katolik.

Blandt andet er Tiranas internationale lufthavn opkaldt efter Mother Teresa. Når statuen af Mother Teresa blev omdiskuteret, var det fordi, hun var katolik, mens albanerne er muslimer. Trods protester valgte bystyret af opstille statuen.

Feriebyen

Durres var albanernes foretrukne ferieby under kommunismen og er det stadig. Det er også den næststørste by i Albanien og er en stor havneby med daglig forbindelse til Italien. I dag er havnefronten fyldt op med hoteller og ferielejligheder og hvad der hører sig til af restauranter, barer og forlystelser. Før i tiden slog albanerne telt op på stranden syd for Durres og holdt badeferie her.

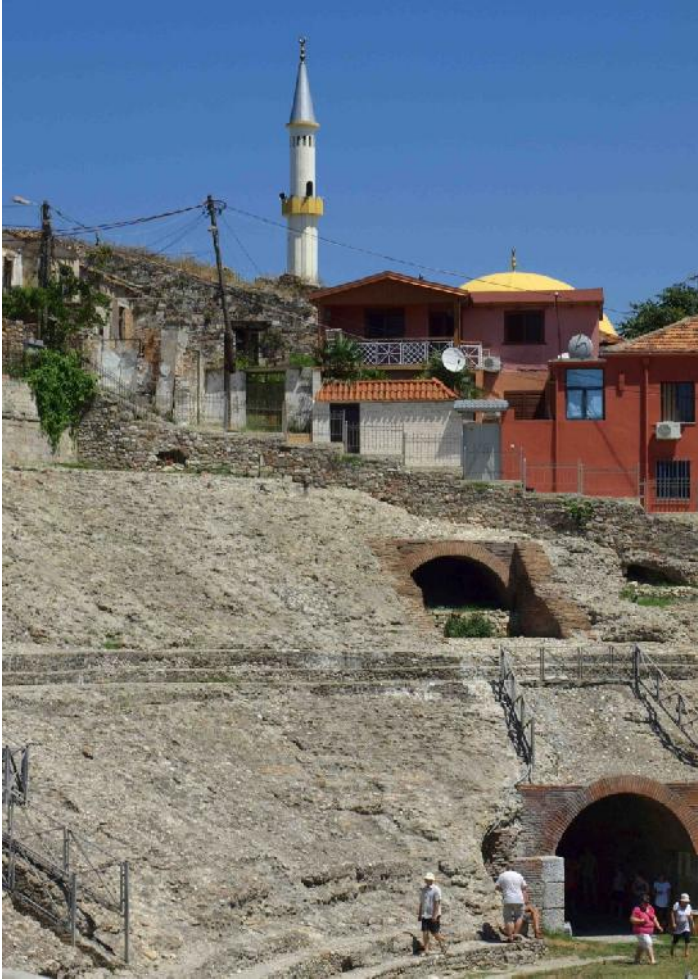
Strandpromenaden i Durres.

Durres er måske det sted i Albanien, hvor de bedste fiskerestauranter findes. Under diktaturet var det ikke tilladt at eje en båd; for øvrigt det samme forhold som gjorde sig gældende på Cuba under Fidel Castro. Diktatorer tænker ens, en båd giver mulighed for flugt. Ingen fiskerbåd, ingen fisk og opskrifter på fiskeretter gik i glemmebogen. Det er dog lykkedes kokkene at frembringe gode fiskeretter igen, og det er den eneste grund til at besøge byen.

Som turist må man, før fiskeretterne kan nydes, først se det romerske amfiteater. Det er ikke særligt interessant, selv om det er stort, og at der i dets storhedstid har været gladiator- og dyrekampe.

Amfiteatret blev fundet ved en tilfældighed, fordi der skulle plantes et æbletræ. Da hullet til æbletræet blev gravet medførte det, at der opstod et jordfaldshul, som blotlagde en lille del af amfiteatrets konstruktion. Der er kun lidt over halvdelen af amfiteatret, som er udgravet, da det ligger inde under flere huse.

Det delvist udgravede amfiteater i Durres.

Apollonia

Ca. 10 kilometer vest for byen Fier ligger oldtidsbyen Apollonia. Byen stammer helt tilbage til Illyerne, og byen blomstrede for alvor op under grækerne. Dengang var det en travl handels- og havneby ved bredden af Vjosa floden. Det menes, at et jordskælv ødelagde store dele af byen, men den altafgørende betydning for byens tilbagegang skyldes at flodlejret blev kraftigt forrykket ved jordskælvet. Det betød, at handelsruterne gik udenom Apollonia, og samtidigt blev landet omkring byen forvandlet til en malariabefængt sump, som gjorde byen ubeboelig.

Apollonia var engang en stor handels- og havneby.

Ardenica klostret

Klostret blev reddet fra nedrivning under kommunismen under henvisning til, at det var her, den albanske nationalhelt Skanderbeg blev gift med Andronika Arianiti. Klostret blev lukket og fik lov til at forfalde frem til 1988, hvor en restaurering blev påbegyndt, og det blev fra 1992 igen brugt som kloster. I dag bor der nogle få munke i det græsk ortodokse kloster, som også er et ikonmuseum.

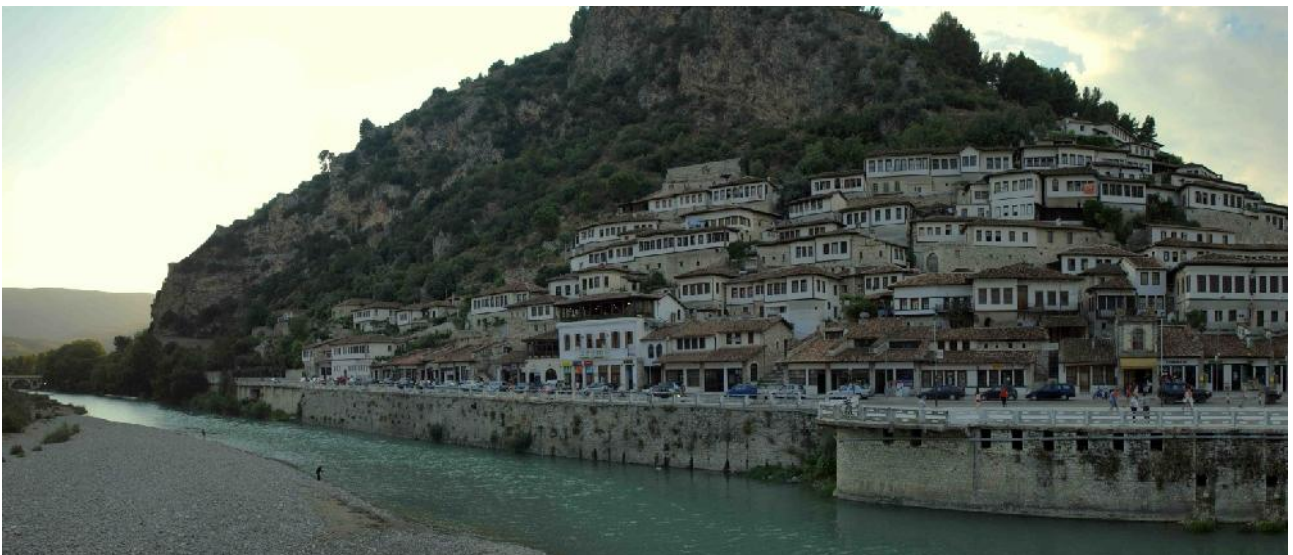

Kirkerummet i Ardenica klosteret hvor Skanderbeg blev gift.

Klosteret havde engang en betydelig bogsamling på over 32.000 bind, som blev totalt ødelagt ved en brand i 1932.

Berat

Der er fundet tegn på beboelse her flere hundrede år før Kristi fødsel. Berat har fået tilnavnet *Byen med de tusind vinduer*, og det virker også sådan, når man ser byen fra promenaden langs floden. Husene i byen ligger op ad begge bjergvægge, som skråner ned mod floden Osrum.

Berat kaldes for byen med de tusind vinduer.

Der er smalle gyder med toppede brosten mellem de hvide huse. For at komme rundt i byen går man ad trapper eller stejle stræder, som forbinder de mange rækker af huse, som ligger op ad bjerget. Foran nogle

af dørene stod et lille bord med et udvalg af hjemmelavet marmelade eller hjemmebrændt raki. En ældre kvinde bød os en tår hjemmebrændt, en svagt gullig væske i en colaflaske. Det smagte ikke specielt godt.

Smalle gyder og stejle trapper i Berat.

Det oprindelige Berat findes oppe over byen hvor citadellet ligger. Vejen derop er stejl, men er værd at gå, hvis man en gang imellem vender sig om for at nyde udsigten. Citadellet er fortsat beboet, og vi fik et kig ind i det hus, hvor citadellets museumsinspektør bor. Hjemmet var spartansk indrettet og havde også det, vi vil kalde en tyrkersofa, hvor der let kan side 12-14 personer. Jeg har det svært med at tage billeder i folks private hjem. Jeg kan ikke rigtigt se formålet, hvad kan jeg bruge billederne til?

Første gang vi var i Berat boede vi på et hotel i den gamle bydel, anden gang boede vi på et moderne hotel udenfor centrum af byen, lige op ad et gammelt industri kvarter. Hotellet i den gamle bydel var at foretrække.

Lige bag hotellet lå en delvis nedlagt skotøjsfabrik. Den ene fløj af fabrikken var nærmest en ruin med knuste vinduer og brædder for døre og porte.

Nedlagt skotøjsfabrik i Beret.

I Beret ligger Halveti tekken, som er Bektashi's ordenens form for moske. Den består af et kvadratisk bederum uden en himmelstige.

Loftet i det kvadratiske bederum i Halveti tekken.

Loftet i bederummet er træskærearbejde og dele af loftet er dækket med 14 karat bladguld. Loftsdekoration er særpræget, fordi det er i barokstil, som er tilpasset til islam.

Kruja

I byen kæmper hotellerne om at komme op i højden for at få den bedste udsigt ud over den flade slette, borgruinen og Skanderbeg museet.

Ved foden af vores hotel ligger byens farverige basar, og basaren i Kruja er blandt de ældste i Albanien.

Basaren i Kruja.

Den består af to rækker af træhuse med tegltage, og de små butikker sælger alt fra gammelt ragelse over potter og pander til billige souvenirs.

Udvalget i basaren er farverigt og mangeartet.

Det er også muligt at finde antikviteter og håndlavede duge og beklædning. Basaren har været meget større, men er blev presset gennem tiderne af ulovligt byggeri.

Albaniens nationalhelt

Skanderbeg var søn af en fyrste, men blev taget som gidsel af tyrkerne, da det osmanniske rige besatte Albanien. Skanderbeg blev opdraget i den islamiske tro og fik en militær uddannelse i det osmanniske rige, som han også gik i krig for. I et slag valgte Skanderbeg at desertere samme med andre albanere. Han samlede en oprørshær i Kruja og slog tyrkerne tilbage og befriede Albanien. Skanderbeg konverterede til kristendom og opfordrede andre, som var blev påtvunget den islamiske tro, til at gøre det samme.

Statuen af Holger Danske er lille ved siden af relieffet af Skanderbeg med sin albanske oprørshær.

Museet er ikke særligt interessant, dels fordi skiltningen er skrevet på albansk, og de udstillede genstande er replika; der er intet originalt fra Skanderbegs tid. Der er gigantiske vægmalerier af slag og kæmpe store statuer.

Vægmaleri på Skanderbeg museet.

Som et kuriosum kan det nævnes at museet er tegnet af Enver Hoxha's datter og svigersøn.

Skanderbeg museet blev indviet i 1982 og er et stort tilløbsstykke for albanere.

Skanderbeg med dansk forbindelse

Det der overrasker alle på turen, er at det er den albanske guide, som viser os rundt på Skanderbeg museet, kan fortælle os at Skanderbeg er så berømt, at selvste Holberg har skrevet om ham. Skanderbeg må have haft stor militær og politisk betydning i samtiden, men er gået over i historien som en helt. Ludvig Holberg skrev i bogen *Adskillige store Heltes og berømmelige Mænds, sær Orientaliske og Indianske sammenlignede Historier og Bedrifter efter Plutarchii Maade om Skanderbeg* »Hvad derimod den Epirotiske Prinds [Skanderbeg] angaar, da er mig ikke bekiendt nogen Krigsmand, hvis Levnet og Opførsel har nærmet sig meer til Heroismum«.

Guiden kan også en historie fra han var dreng. Savage Rose spillede i Albanien, og efter deres bedste overbevisning spillede de for verdens lykkeligste folk, som levede i det mest velfungerende demokrati i verden. Thomas Koppel har en gang udtalt »*En almindelige albaners indflydelse på udviklingen er større end den almindelige danskers. Alle vigtige spørgsmål i Albanien drøftes med hele befolkningen*«. Sandheden var nok en lidt anden og de mennesker, som Savage Rose kom i kontakt med ved deres koncerter, var særligt indbudte fra partiet. Vores guide blev bragt i et alvorligt dilemma, da Thomas Koppel gav ham en pakke tyggegummi. Envar Hoxha havde indoktrineret de albanske børn til at tro, at vesterlændinge ville slå albanske børn ihjel for at ødelægge Albanien. Tyggegummi var forbudt og brændte i lommen på den stakkels dreng. Skulle han prøve at tygge tyggegummi, og hvis han gjorde, ville han så blive forgiftet? Han valgt at smide tyggegummipakken i kloakken, da ingen så det. Hvis han blev grebet i at tygge tyggegummi, kunne det have fået alvorlige følger for hans familie, fordi hans far var partifunktionær.

Forfølgelsesvanvid

Jan Elhøj, kendt fra Banjos Likørstue og Morten Kirckhoff, som sammen har udgivet bogserien ABANDONED Forladte steder (<https://forladtesteder.dk/>) har været i Albanien for at finde, ja, lige præcis, forladte steder.

Dem er der et par stykker af. I byen Fier findes et kinesisk bygget kraftværk og gødningsfabrik, som begge er forladt. Det mest spektakulære er en forladt luftbase, hvor Enver Hoxha havde sit flyvevåben placeret. Flyene var kinesiske kopier af russiske MIG jagerfly, og de var en del af den betaling, som Albanien fik for fødevarer leveret til Kina. Basen blev opført i 1969, men blev først taget i brug i 1974. Som så mange andre diktatorer udviklede Enver Hoxha forfølgelsesvanvid, og i sit paranoia mente han, at jagerflyene ville blive brugt i mod ham i et angreb på præsidentboligen. Diktatorens paranoia betød, at der ikke blev uddannet piloter, og at flyene aldrig kom til at udgøre et luftforsvar.

Basen blev forladt i 1997 og endeligt nedlagt i år 2000, og de gamle fly blev efterladt i en stor hangar sprængt ind i bjergmassivet.

Jan Elhøj og Morten Kirckhoff fandt frem til basen og ville fotografere den, som det forladte sted, det nu er. Det lykkedes dem at finde en smutvej ind på basen, men til deres store overraskelse blev de mødt af paramilitære vagter. Da vagterne fik øje på dem, råbte de dem an. I stedet for at stikke af, gik Jan og Morten stille og roligt vagterne i møde. Det virkede temmelig overrumplende på vagterne, som ikke rigtigt vidste, hvad de skulle gøre. Vagterne sagde en hel masse uforståeligt, men deres fagter viste tydeligt, at de to danskere ikke var velkommen her. Hvad gør man så? Man stiller et dumt spørgsmål: *Museum closed?* Spørgsmålet forvirrede vagterne tilstrækkeligt til, at Jan Elhøj kunne få en pakke cigaretter frem og byde

vagterne. Det lettede lidt på stemningen, og Jan Elhøj og Morten Kirckhoff blev gelejdet ud af porten af nogle hovedrystende vagter.

»Abandoned explorer« røber ikke, hvor de forladte steder ligger, og det er der flere gode grunde til. På den anden side er det svært at finde forladte steder, hvis ikke man får nogle tip, om hvor de findes. Nina Rasmussen nævner i sin bog »Som en albansk jomfru« en luftbase ved byen Gjadër, og det kunne meget vel tænkes, at der er tale om den, da der er meget få luftbaser i Albanien.

Men hvorfor de bevæbnede vagter, når stedet skulle være forladt? Næppe for at beskytte nogle gamle og ubrugelige kinesiske jagerfly, selv om tyveri af metal har været udbredt i Albanien.

Forklaringen skal nok findes i, at der flyves store mængder af narkotika fra Nordafrika til Albanien. I ly af mørket flyver små fly over Middelhavet og i lav højde op gennem Adriaterhavet for at lande i Albanien. Den nedlagt Gjadër luftbase ligger ikke langt fra havet i et tyndt befolket område. Den omfattende narkotikasmugling har givet Albanien tilnavnet *Europas Columbia*.

Spies Rejser de første

Albanien er et billigt rejseland, og nogle rejsebureauer er begyndt at sælge sol- og badeferier til Albanien. Det prøvede Spies Rejser allerede tilbage i begyndelsen af halvfjerdserne. Solrige strande og billig mad og vin gjorde tilsyneladende Albanien til et oplagt turistmål. Normerne i Albanien var på den tid ganske anderledes end i Danmark. Ved ankomsten til Albanien blev mænd med langt hår tvangsklippet og bakkenbarter barberet af. Bredden på buksebenene blev også målt, hvis de var for brede, blev man nødt til at købe albansk bukser, før man blev sluppet ind i landet. Det var ikke lettere at være kvinde, da der var krav til kjolelængden, og i Albanien var det vedtaget ved lov, at kvinder skulle gå med bh. Efter sigende gennemførte Spies Rejser kun to rejser til Albanien. Klagerne blev for mange.

Der er en pudsigt begrundelse for, at mænd ikke måtte være langhåret, nemlig den at de kunne blive opfattet som præster. Efter diktaturets opfattelse havde præsterne, som så må have været langhårede, prøvet at undertrykke folket.

Hvem var Envar Hoxha?

Der er skrevet meget om Envar Hoxha, men ingen giver svar på, hvorfor han blev en stalinistisk hardliner og grufuld diktator med anslået 100.000 menneskers liv på samvittigheden.

Envar Hoxha blev født i 1908 i Gjirokaster i den sydlige del af Albanien. Efter afslutning af sin studieforberedende uddannelse begyndte han at studere botanik i Montpellier i Frankrig, men forlod studiet og flyttede til Paris, hvor han læste filosofi. Her mødte han marxisten Paul Vaillant-Couturier, og det antages, at det var her Envar Hoxha's politiske vækkelse fandt sted.

Efter sin tilbagevenden til Albanien og efter deltagelse i modstandskampen under 2. verdenskrig i Albanien, fik han arbejdet sig op i den kommunistiske partitop. Dette skete måske ved hjælp fra Jugoslaviens leder Tito. I perioden 1944 til 1953 var Enver Hoxha generalsekretær i Albaniens Arbejdets Parti og dermed statsleder. Herefter var han førstesekretær i centralkomitten, men efter udrensninger i partiet blev Enver Hoxha øverste leder af Albanien i 1956.

Billede af Envar Hoxha som hang på væggen i Bunk Art.

Sovjetunions indflydelse i Albanien var minimal, hvilket blandt andet skyldes, at Albanien befriede sig selv under 2. verdens krig. I 1948 brød Enver Hoxha med Warszawa-pagten og senere igen med Sovjetunionen, da Khrusjtjov begyndte at liberalisere det russiske styre. Efter bruddet med Sovjet, vendte Hoxha sig mod det maoistiske Kina. Da Kina begyndte at åbne sig op overfor vesten, brød Enver Hoxha båndet til Kina.

Albanien forblev en stalinistisk stat og blev isoleret politisk, økonomisk og kulturelt. Ind- og udrejse af Albanien var underlagt streng kontrol, og flugtforsøg blev straffet med døden. Det var kun muligt at få indrejsetilladelse til Albanien, hvis man havde fået en særlig invitation. Det kunne være i form af en venskabsrejse for ligesindede i andre lande.

I 1945 blev gennemført en stor jordreform, hvor landbrugsjord blev konfiskeret, og der blev oprettet kollektivbrug gennem tvangskollektivisering. Jordreformen betød dog ikke, at landbruget blev moderniseret, og ved Enver Hoxha's død i 1985 brugte landbruget maskiner og metoder, som svarede til niveauet i 1920'erne.

Privatbilisme blev afskaffet og var forbeholdt partitoppen.

Det anslås at over 2000 kirker og moskeer blev revet ned eller omdannet til lagerbygninger, depoter og fængsler. Samtidigt med lukningen af religiøse samlingssteder blev præster og mullaher erklæret for fjender af folket.

Under Enver Hoxha blev analfabetisme kraftigt reduceret og over tid bragt ned på samme niveau som i resten af Vesteuropa.

I 1957 blev det første universitet i Albanien indviet i Tirana. Vendetta blev forbudt. Sundhedssektoren blev udviklet, og malaria blev bekæmpet blandt andet gennem dræning af store sumpområder, som samtidig blev omdannet til landbrugsjord. Det blev også forsøgt at gøre bjergegnene mere frugtbare ved at bygge terrasser. Det skete blandt andet ved, at de unge pionerer blev sendt ud i bjergene om sommeren med hakke og skovl. Det lykkedes aldrig at gøre bjergegnene frugtbare af den simple grund, at det ikke var muligt at dyrke landbrugsafgrøder i noget, som ligner en stenørken.

Enver Hoxha styrede med hård hånd, og på et tidspunkt var det forventet at landets forsvarsminister Mehmet Shehu skulle være Enver Hoxha's efterfølger. Da Mehmet Shehu's søn ønskede at gifte sig med en kvinde uden for Blokken, dvs. med en kvinde, som ikke var datter af et højtstående og fremtrædende medlem af Albanien's Arbejdets Parti, blev forlovelsen ophævet. Men ikke nok med det Shehu familien blev udrenset og den officielle forklaring på Mehmet Shehu's forsvinden var, at han havde begået selvmord i et anfald af sindssyge. Der blev ikke afholdt en statsbegravelse over forsvarsministeren, og Enver Hoxha begrundede det med, at der var håndgribelige beviser på at Mehmet Shehu var en forræder, som samarbejdede med Albanien's fjender.

Da Enver Hoxha døde i 1985 var Albanien det tredje fattigste land i verden og det absolut fattigste i Europa. Enver Hoxha blev begravet på Martyrernes Kirkegård ved foden af statuen Mother Albania. Kirkegården består af 900 gravsteder med faldne frihedskæmpere fra 2. verdenskrig. I 1992 blev Enver Hoxha's grav flyttet til Kombinati kirkegården i den vestlige del af Tirana. Det skete uden nogen form for ceremoniel handling.

Efter Enver Hoxha's død i 1985 overtog Ramiz Tafë Alia magten i Albanien, og han blev den sidste leder af det kommunistiske Albanien. Ramiz Alia kunne ikke holde landet i samme jerngreb, og han begyndte at decentralisere styret og prøvede at opbløde planøkonomien. Dødsstraf for flugtforsøg blev afskaffet, hvilket betød at mange tusinde mennesker flygtede enten til Grækenland eller Italien. Sovjetunionens sammenbrud satte skub i demokratiseringsprocessen i Albanien, og det første frie valg blev afholdt i 1991. Ved valget blev Ramiz Alia valgt som den første præsident i Republikken Albanien, men sad kun ved magten til 1992.

Albanien kæmpede fortsat hårdt med modernisering af landet. Det menes at over 250.000 albanere blev migrantarbejdere, efter udrejseforbuddet blev ophævet.

Pyramide investering

Under Enver Hoxha var privat ejendomsret stort set afskaffet, og landet havde reelt set ingen banker eller andre finansielle institutioner.

Den økonomiske genrejsning tog lang tid, fordi Albanien ikke havde penge til at importere varer fra udlandet, og landet havde ikke noget at eksportere. For at fremskaffe kapital blev der oprettet pyramideforetagender.

Pyramideinvestering og -spil er i mange lande forbudt, fordi det er simpel bondefangeri.

Pyramideinvestering kan antage forskellige former, men fælles for dem er, at nogle få investorer får lov til at investere i en virksomhed, og med investeringen følger retten til at hverve andre investorer. For hver

nyhvervet investor betales provision til trinene over i pyramiden, og pengene arbejder sig op gennem pyramiden trin for trin. På papiret ser investeringen lovende ud med ekstrem høj forrentning, hvilket er med til at lokke investorer til. Problemet er, at pyramideinvestering hele tiden kræver nye investorer og at alle, som investerer efter 2. eller 3. trin i pyramiden, er sikre på at tabe den indskudte kapital.

I et land som Albanien med ukendskab til markedsøkonomi og markeds kræfter, er det ikke let at gennemskue, at almindelige virksomhedsdrift ikke kan give et afkast af en størrelsesorden, som kan dække den urealistiske forrentning af det indskudte beløb. Samtidigt begik det albanske styre den fejl at opfordre befolkningen til at foretage investering i pyramideforetagender. Da pyramideforetagenderne som en lavine begyndte at styrte samme i 1997, mistede store dele af befolkningen deres sparepenge. Det var tæt på at udløse en borgerkrig i landet, og FN-soldater blev indsat for at genoprette ro og orden.

Året efter fik Albanien sin første demokratiske forfatning, og landet blev stabiliseret og samfundsudviklingen begyndte langsomt at komme i gang.

GPS track over rejserne i 2016 og 2018.